

УДК 343.12

А.В. ЗАКЛЮКА, Державна фіскальна служба України в місті Києві

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: слідчий, постанова, фахівець, експерт, експертне дослідження, документ, докази, кримінальне провадження

Теоретичні аспекти проведення експертизи у кримінальному провадженні були предметом розгляду науковців-процесуалістів та криміналістів: С.А. Альперта, А.Р. Белкіна, О.В. Бауліна, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівського, Ю.М. Грошевого, Ф.М. Кудріна, Р.В. Костенко, О.М. Ларіна, С.В. Слінько, В.Є. Коновалової, М.С. Строговича, В.Ю. Шепітько та ін. [1, с.6; 2, с.77; 3, с.156; 4, с.37; 5, с.56; 6, с.44–48; 7, с.45]. Слід зазначити, що всі вони були єдині у визначенні, що результати експертизи є одним з видів доказів. Разом із тим, враховуючи наявні прогалини, метою статті є дослідження особливостей висновку експерта як доказу у кримінальному процесі.

КПК України встановлює, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Процесуальний статус експерта визначено у наступному. Експерт має право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дос-

лідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний: особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи; не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків; заявити самовідвід.

Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта. повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за пос-

тавленим запитанням або без залучення інших осіб.

За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом.

Кримінально-процесуальний закон, згадуючи про збирання доказів, дає загальну характеристику способів проведення цієї діяльності. Стаття 96 КПК України «Збирання доказів» визначає, що «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом».

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій.

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів».

Законодавство визначає, що всі способи збирання доказів можна об'єднати поняттям «процесуальна дія», яке включає в себе такі її види: провадження слідчих дій; витребування документів і предметів; подання цих об'єктів сторонами до слідчого або суду.

Провадження слідчих розшукових дій детально регламентовано нормами КПК України. Однак, практика має багато прикладів, коли документи, які стосуються фактичних даних, що викривають підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, необхідно додати стороною обвинувачення до кримінального провадження. Як правило, дані документи є результатом проведення оперативно-розшукової діяльності, але чинний КПК України оперативні підрозділи, які мають повноваження на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не відносить до сторони обвинувачення.

Стаття 41 КПК України встановлює, що оперативні підрозділи є самостійним учасником кримінального провадження, але проведення слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій оперативний співробітник має процесуальні повноваження тільки на підставі доручення слідчого, прокурора або слідчого судді.

Таким чином, можна зробити висновок, що документи, які отримав слідчий від оперативних співробітників без проведення слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, а також без дотримання встановленого процесуального порядку, треба розглядати як неприпустимі докази, які не можуть бути покладені в основу обвинувачення, а також застосовані для доведення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Процесуальна структурність засобів збирання фактичних даних, була предметом розгляду М.А. Чельцова, П.А. Лупинської, Ю.Г. Торбіна та ін. [8, с.3, 9, с.322; 10, с.222]. Вони визначали, що докази характеризує стійкий зв'язок елементів, що складають процедуру кримінального процесу. Цілеспрямованість як якісна визначеність окреслює межі цієї діяльності та утворює положення встановлення, фіксації, оцінки доказів.

О.С. Орлова, С.П. Щерба та ін. вчені зазначають, що цілісність системи виступає як програма дослідження об'єкта, що включає чітке визначення його меж з метою відділення об'єкта та розмежування його внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Зазначені характеристики

дуже важливі для подальшого з'ясування діяльності по збиранню доказів [11, с.344].

Враховуючи виняткову важливість даної діяльності щодо забезпечення максимального результату, а також беручи до уваги типовість ситуацій, в яких відбувається збирання доказів, необхідність підпорядкування основним правилам процесу, законодавець встановлює процесуальним діям правову форму.

Теоретичні проблеми процесуальної форми у кримінальному процесі були предметом розгляду з боку А.Я. Дубинського, Л.В. Головки, С.В. Слінько, П.С. Лупинської та інших дослідників [12, с.56; 13, с.54; 8, с.3; 6, с.77]. Всі вчені зазначали, що збирання, отримання доказів включає до себе пізнавальну діяльність слідчого, прокурора, суду, з яких складається порядок їх оцінки.

Н.О. Власова, М.С. Строгович, М.А. Чельцов, вважають, що проведення дослідження під час оцінки доказів забезпечується тільки на підставі отриманих наукових, життєвих, суспільних знань, на підставі яких виконується завдання кримінального процесу та встановлюються обставини кримінального правопорушення [14, с.78; 7, с.77; 10, с.145].

Передбачені законом правила збирання доказів, як початковий елемент процесу доказової діяльності включають в себе вимоги, згідно з якими для того, щоб докази могли бути використані, їх слід належним чином зібрати за допомогою здійснення різних методів та засобів. Зібрати можна тільки те, що виявлено, стало відомо суб'єкту доказування. Виявлення доказів є початковими необхідним елементом їх збирання.

Подати докази до слідчого, прокурора, суду мають право сторона захисту, підозрюваний, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники або будь-якими іншими учасниками кримінального провадження. Докази можуть бути подані на будь-якому етапі або стадії кримінального процесу. Це має важливе значення для об'єктивності встановлення істини. Суддя повинен перевірити фактичні дані та докази під час судового розгляду.

Стаття 87 КПК України вказує, що докази та відомості можуть бути визнані допустимими, якщо: сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими; вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення; їх подає сам підозрюваний, обвинувачений; підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Надати докази експерту без їх виявлення неможливо. Перш ніж піддати експерту матеріальний об'єкт, потрібно його виявити, отримати до нього доступ, мати достатні підстави вважати, що доказ є носієм доказових відомостей. По-друге, збирання доказів необхідно для встановлення обставин події кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила, встановлення мотивів та наслідків протиправної діяльності. Оскільки подія кримінального правопорушення завжди відноситься до минулого, необхідно встановити, реконструювати її шляхом проведення слідчих розшукових дій, закріпити їх як доказів. По-третє, виявити документи і предмети можна як процесуальними, так і не процесуальними засобами, але закріпити докази можна тільки процесуальними, встановленими законом слідчими розшуковими діями.

Слідчому, перш ніж піддати дослідженню матеріальний об'єкт, потрібно його виявити, отримати до нього доступ, мати достатні підстави вважати, що він має доказові відомості. В необхідних випадках слідчий повинен провести слідчі розшукові дії, а саме допит, пред'явлення для впізнання, обшук, огляд, слідчий експеримент, після чого призначити експертизу.

Успіх слідчого під час доказування обставин кримінального правопорушення залежить від його уміння визначити головний факт доказування, виходячи із загальних положень розслідування. Слідчий повинен встановити

механізм вчинення кримінального правопорушення, а також встановити вину підозрюваного.

Закон встановлює обов'язкові підстави для проведення експертизи, які визначені в ст.242 КПК України.

Для проведення експертизи слідчий має процесуальні повноваження щодо отримання зразків для експертного дослідження. Слідчий повинен скласти постанову про проведення експертизи. Даним положенням треба доповнити ст.243 КПК України, визначивши, що сторона обвинувачення та захисту мають право надати слідчому документи, фактичні данні, на підставі яких слідчий складає постанову про призначення експертизи та доручає її фахівцю в даній галузі.

Після отримання висновку експерта, слідчий повинен надати його для ознайомлення стороні захисту, про що складає протокол. Якщо сторона захисту не визнає висновок експерта як доказ, вона має право подати до слідчого судді клопотання про призначення додаткової, повторної, комплексної, комісійної експертизи. Слідчий суддя у судовому засіданні повинен розглянути клопотання, допитати слідчого про процесуальний порядок призначення та проведення експертизи та скласти ухвали у якій зазначити про проведення експертизи або відхилити скаргу сторони захисту.

Висновок з визначеного можна зробити у наступних критеріях. По-перше, вважаємо, що під час збирання доказів мова повинна йти не про їх отримання, яке є складовим елементом початку збирання фактичних даних, що допускаються як докази, а про свідчення про факти, які підлягають ретельній перевірці та призначення експертизи, яка встановлює сутність та доказове значення. По-друге, система засобів збирання доказів конкретизована у чинному КПК не повною мірою. Прогалини закону проведення слідчим, стороною обвинувачення і стороною захисту процесуальні дії, спрямовані на збирання відомостей про факти за допомогою пошуку та виявлення, витребування, подання та прилучення зазна-

чених об'єктів до кримінального провадження як доказів, але фактично докази не визначені в ст.84 КПК України. По-третє, висновок експерта як доказ в єдиному вимірі не є доказом без урахування всіх фактичних даних, які вказують на вину підозрюваного, обвинуваченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти / С. А. Альперт. – Харків : Основа, 1995. – 120 с.
2. Баулін О. В. Провадження дізнання в Україні : навчальний посібник / О. В. Баулін, С. І. Лук'янець, С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України. 1999. – 121 с.
3. Белкин А. Р. Теория доказывания / А. Р. Белкин. – М., 2000. – 240 с.
4. Грошевой Ю. М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю. М. Грошевой, Т. М. Мірошніченко. – Харків : Основа, 2002. – 110 с.
5. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1961. – 220 с.
6. Слинко С. В. Теория доказательств / С. В. Слинко, В. М. Тертышник. – Х. : Арциз, 1998. – 200 с.
7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. – Т. 1. – 420 с.
8. Лупинская П. А. Основания и порядок принятия решений о недопустимости доказательств / П. А. Лупинская // Российская юстиция. – 1994. – № 11. – С. 3.
9. Торбин Ю. Г. Осмотр. Освидетельствование. Следственный эксперимент / Ю. Г. Торбин. – М., 2002. – 446 с.
10. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М., 1962. – 333 с.
11. Орлова О. С. Производство судебной экспертизы / О. С. Орлова, С. П. Щерба. – М., 2002. – 420 с.
12. Головки Л. В. Новый УПК Российской Федерации в контексте сравнительно-

процессуального права // Л. В. Головки // Гос-во и право. – 2002. – № 5. – С. 56.

13. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД ССР. 1984. – 213 с.

14. Власова Н. А. Сущность и признаки документов-доказательств / Проблемы предварительного следствия и дознания / Н. А. Власова, Н. А. Кузнецова // Сборник научных трудов ВНИИ МВД РФ. – 1994. – С. 78.

Заклюка А. В. Висновок експерта як доказ у кримінальному процесі / А. В. Заклюка // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 75–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_15.pdf

Розглядаються процесуальні положення отримання фактичних даних, їх процесуальне закріплення та призначення слідчим експертизи, яка є доказом у кримінальному процесі. Встановлюються процесуальні проблеми участі експерта у кримінальному провадженні та надаються шляхи удосконалення під час проведення експертизи. Розглядаються питання вилучення, отримання документів для проведення експертного дослідження.

Заклюка А.В. Вывод эксперта как доказательство в уголовном процессе

Рассматриваются процессуальные положения получения фактических данных, их процессуальное закрепление и назначение следователем экспертизы, которая является доказательством в уголовном процессе. Устанавливаются процессуальные проблемы участия эксперта в уголовном производстве и предлагаются пути усовершенствования производства экспертизы. Рассматриваются вопросы изъятия, получения документов для проведения экспертного исследования.

Zakljuka A.V. The Conclusion of the Expert as Evidence in Criminal Proceedings

The article examines the procedural provisions of obtaining evidence and securing their appointment procedure investigator assessment, which is proof in criminal proceedings. Establish procedural problems experts participating in criminal proceedings and provided ways to improve during the examination. The issues of with drawl receipt of documents for the expert study.

Форум пр